

ธรรมะกับการเมือง

ความนำ

สังคมเป็นระบบ ๆ หนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีอาณาเขตที่แน่นอน เป็นสังคมที่วางระเบียบของตนเอง ความคุมตนเอง โดยมีแนวโน้มที่มีส่วนประกอบต่าง ๆ ที่พึ่งพาอาศัยกัน และรักษาคุณภาพไว้ได้ สังคมมีความต้องการจำนวนหนึ่ง (needs or requisites) ซึ่งเมื่อสนองได้แล้วจะทำให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ได้ ส่วนต่าง ๆ สามารถพึ่งพากันได้และสามารถรักษาคุณภาพไว้ได้¹ สังคมทุกสังคมจะมีระบบความเชื่ออย่างหนึ่ง ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมนั้น ศาสนาจะทำหน้าที่สร้างเอกภาพในสังคม และให้ความมั่นคงแก่สังคม โดยมีหลักการร่วมกัน เกี่ยวกับค่านิยม และบรรทัดฐานของสังคม²

ในสังคมไทย พุทธศาสนาได้ทำหน้าที่ในการช่วยอบรมกล่อมเกล้าให้ลูกาสกอุบาสิกปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนทางสังคมและการเมือง³ พุทธศาสนาและสังคมไทยจึงมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นต่อกันตลอดเวลา หลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนาที่ได้อธิบายให้คนประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่สอดคล้องกับเป้าหมายของสังคม ได้แก่ ขรรวมคุ้มครองโลก หรือ หิริโอภตตปปะ ความละอายและความเกรงกลัวต่อบาป, สังคหัตถุ 4, ขรราวาสธรรม 4 เป็นต้น คำสอนของพุทธศาสนา

¹ สัจญา สัจญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้เบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2531). หน้า 43-44.

² สุทุม ศรีบุรินทร์, สังคมวิทยาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เอกสารประกอบคำบรรยายลำดับที่ 41, 2525). หน้า 141.

³ พลศักดิ์ จิตรโกศิริ, ความคิดทางการเมืองของพระสงฆ์ไทย (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2527). หน้า 211.

มีมากมายหลายหมวดกรรม แต่โดยสรุปแล้ว หลักกรรมในพุทธศาสนาungที่จะ -4

1. อธิบายถึงสภาวะธรรมชาติของชีวิต เช่น สรรพสิ่งเกิดมาได้อย่างไร คงอยู่ได้เพราะเหตุใด สาเหตุของความเสื่อมและการสลายเนื่องมาจากอะไร
2. อธิบายและสอนถึงวิธีการที่จะครองชีวิตอยู่อย่างมีความสุข สอดคล้องกับสภาวะธรรมชาติ การบรรเทาทุกข์อันเกิดจากสภาวะนานาประการ เช่น การเจ็บ การผิดหวัง การประสบกับมรสุมชีวิตต่าง ๆ
3. อธิบายและสอนแนวทางการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม ทั้งแก่ระดับปัจเจกบุคคล จนถึงปวงชนทั้งชาติและทั้งโลก เช่น เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวต่อกัน ระหว่างครูกับศิษย์ สมณชีพราหมณ์กับบุคคลธรรมดา เพื่อนกับเพื่อน นายจ้างกับลูกจ้าง ผู้ปกครองกับผู้ใ้ปกครอง รัฐบาลกับประชาชน แม้กระทั่งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
4. อธิบายแนะนำแนวทางที่จะนำหลักกรรมคำสอนไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ทاملักษณะของปัญหาตามระดับสติปัญญา และความประสงค์ของแต่ละบุคคล ทั้งนี้ระดับคำสอนของพุทธศาสนาจึงมีหลายระดับ ทั้งที่เป็นสัจธรรมเบื้องต้น เบื้องกลาง และเบื้องสูง มีทั้งส่วนที่เรียกว่าเป็นโลกียธรรม และโลกุตระธรรม เป็นต้น

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ไ้กล่าวถึงลักษณะโดยทั่วไปของพุทธธรรม โดยสรุป ดังนี้.-5

1. แสดงหลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า "มัชฌมธรรม" หรือเรียกเต็มว่า "มัชฌมธรรมเทศนา" ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุ ผลวิสุทธิคามกระบวนกรของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อผลประโยชน์ในทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายาม

⁴สมบุรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527). หน้า 9-10.

⁵พระราชวรมณี, พุทธธรรม กฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2526), หน้า 6-7.

ที่จะเข้าถึงสังขารมกัวยวิชิตกเถียงสร้างทฤษฎีต่าง ๆ ขึ้นแล้วก็นั่นปกป้องทฤษฎีนั้น ด้วยการ
 เถียงความจริงทางปรัชญา

2. แสดงข้อปฏิบัติสายกลางที่เรียกว่า "มัชฌิมาปฏิปทา" อันเป็นหลักการครอง
 ชีวิตของผู้ฝึกอบรมคน ผู้รู้เท่าทันชีวิตไม่หลงงมงาย มุ่งผลสำเร็จ คือ ความสุข สะอาด
 สว่าง สงบ เป็นอิสระที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ ในทางปฏิบัติความเป็นกลางสายนี้
 เป็นไปโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น สภาพชีวิตของบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เป็นต้น

ในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้า แบ่งออกเป็น
 3 ปิฎก คือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก วินัยปิฎกเป็นเรื่องของบทบัญญัติที่
 พระพุทธเจ้าทรงใช้แก่พระสงฆ์ สุตตันตปิฎกเป็นเรื่องของการเทศนาสั่งสอนทั่วไป มี
 ประวัติกะและท้องเรื่องประกอบ อภิธรรมปิฎกเป็นข้อธรรมล้วน ๆ ไม่มีประวัติกะและท้องเรื่อง
 ประกอบ ในพระไตรปิฎกนั้นปรากฏข้อความที่มีเนื้อหาทางการ เมืองอยู่หลายส่วนด้วยกัน
 ทั้งที่จะได้พิจารณาเป็นบางส่วน อย่างเช่นที่ปรากฏอยู่ในอัครคัมภีร์สุต ในสุตตันตปิฎก ที่ฉนิกาย
 ปาฐกัถวรรค เนื้อหาของอัครคัมภีร์สุต แสดงถึงการเกิดขึ้นของผู้ปกครองและสถาบันการปกครอง
 ว่าเกิดขึ้นเนื่องจากความจำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหาอันมีปฐมเหตุมาจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์
 ซึ่งมีสาระสำคัญว่า .-

สมัยหนึ่งโลกหมุนเวียนไปสู่ความพินาศ สัตว์ทั้งหลายไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม
 กันโดยมาก. เมื่อโลกหมุนกลับ (คือเกิดใหม่ภายหลังพินาศ) สัตว์เหล่านั้นก็จุติมาสู่
 โลกนี้ เป็นผู้เกิดขึ้นจากใจ กินนิกิเป็นภิกษา (ยังมีอำนาจอาณานิคม) มีแสงสว่างในตัว
 ไปได้ในอากาศ (เช่นเดียวกับเมื่อเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม)

แล้วเกิดมีรสกิน (หรือเรียกกันว่าจันติน) อันสมบูรณ์ด้วย สี กลิ่น รส สัตว์ทั้งหลาย
 เอนำวจม์จันตินสัมผัสก็ชอบใจ เลยหมกแสงสว่างในตัว เมื่อแสงสว่างหายไป ก็มี
 พระจันทร์ พระอาทิตย์ มีความกันษัทร มีคืนวัน มีเดือน มีถึงเดือน มีฤดู และมี. เมื่อ
 กินจันตินเป็นอาหาร กายก็หยาบกระด้าง ความหยาบของผิวพรรณก็ปรากฏ พวกมี
 ผิวพรรณดี ก็กินหมิ่นพวกมีผิวพรรณหยาบ. เพราะความหมิ่นผู้อื่น เรื่องผิวพรรณ เพราะความ
 ถือตัวและความหมิ่นผู้อื่น จันตินก็หายไป ทางก็พากันบนเสียดาย แล้วก็เกิดสะเก็กคินที่
 สมบูรณ์ด้วย สี กลิ่น แร่สขันแทนใช้เป็นอาหารได้ แต่เมื่อกินเข้าไปแล้ว ร่างกาย
 ก็หยาบกระด้างขึ้น ความหยาบของผิวพรรณก็ปรากฏชัดขึ้น เกิดการกินหมิ่นถือตัว เพราะ
 เหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น สะเก็กคินก็หายไป เกิดเถาไม้สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น แร่สขันแทน
 ใช้กินเป็นอาหารได้ ความหยาบกระด้างของกาย และความหยาบของผิวพรรณก็ปรากฏ
 มากขึ้น เกิดการกินหมิ่นถือตัว เพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น เถาไม้ก็หายไป ข้าวสาลี
 ไม่มีเปลือก มีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสารก็เกิดขึ้นแทน ใช้เป็นอาหารได้ ข้าวนี้เก็บ

เย็น เขาก็แก้แทนที่ขึ้นมาอีก เก็บเข้าเย็นก็แก้แทนที่ขึ้นมาอีก ไม่ปรากฏพร่องไปเลย ความหยามกระด้างของกาย ความทรามของนิพพรมณ์ปรากฏมากขึ้น.

จึงปรากฏเพศหญิงเพศชาย. เมื่อค้างเพศเพ่งกันแลกันเกินขอบเขต ก็เกิดความกำหนัดเรารอน และเสพเมถุนธรรมท่อนักนทั้งหลาย เป็นที่รังเกียจและพากันเอาสิ่งของขว้างปา เพราะสมัยนั้นถือว่าการเสพเมถุนเป็นอธรรม เช่นกับที่สมัยนี้ถือวากเป็นธรรม (ถูกต้อง). ทอมาจึงรู้จักสร้างบ้านเรือน ปกปิดซ่อนเร้น.

ทอมาเมื่อผู้เกียจคร้านที่จะนำข้าวสาธิตมาทอนเข้าเพื่ออาหารเข้า นำมาทอนเย็นเพื่ออาหารเย็น จึงนำมาครั้งเดียวให้พอทั้งเช้าทั้งเย็น. ทอมาก็นำมาครั้งเดียวให้พอสำหรับ 2 วัน 4 วัน 8 วัน มีการสะสมอาหาร จึงเกิดมีเปลือกหอยหุ้มข้าวสารที่ถอนแล้วไม่งอกขึ้นแทน ปรากฏความพร่อง (เป็นทอน ๆ ที่ถูกถอนไป). มนุษย์เหล่านั้นจึงประชุมกันปรารภความเสื่อมลงโดยลำดับ แล้วมีการแบ่งข้าวสาธิตกำหนดเขต (เป็นของคนนั้นคนนี้).

ทอมาบางคนรักษาส่วนของตน ขโมยของคนที่อื่นมาบริโภค เมื่อถูกจับได้ ก็เพียงแก้สงสัยสอนกันไม่ให้ทำอีก เขาก็รับคำ ทอมาขโมยอีก ถูกจับได้ถึงครั้งที่ 3 ก็สั่งสอน เช่นเค็มอีก แต่มางคนก็ลงโทษ ทบควยมือ ขวางควยกอนคิน ที่ควยไม้. เขาจึงประชุมกันปรารภว่า การลักทรัพย์ การขโมย การพูดปด การจับทอนไม้เกิดขึ้น ควรจะแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ที่คนที่ควรทำ ขัมโลคนี่ควรขัมโล โดยพวกเราจะแบ่งส่วนข้าวสาธิตให้ จึงเลือกคนงกงามที่มีศักดิ์ใหญ่ แยกตั้งเป็นหัวหน้า เพื่อปกครองคน (กิและขัมโลคนี่ทำผิด) คำว่า "มหาสมมติ" (ผู้มหาชนแกลง) กษัตริย์ (ผู้เป็นใหญ่แห่งนา) ราชา (ผู้ทำ ความอื้อใจ สุขใจ แก่ผู้อื่น) จึงเกิดขึ้น.⁶

ข้อความในอัครคัมภีร์สุตโรได้แสดงข้อไปถึงการเกิดวรรณะต่าง ๆ ในสังคมอินเดีย ได้แก่ วรรณะพราหมณ์ แพศย์ และศูทร มีความอันเป็นสาระสำคัญว่า

ยังมีคนบางกลุ่ม ออกบวชมุ่งลอยธรรมที่ชั่วที่เป็นอกุศล จึงมีนามว่าพราหมณ์ (ผู้ลอบบวช) สร้างกุฎีหุงข้าวขึ้น เพ่งในกุฎินั้น จึงมีนามว่า ฌายกะ (ผู้เพ่ง); บางคนไปอยู่รอบหมู่บ้าน รอนนิคม แยกตำรา คนจึงกล่าววว่า ไม่เพ่ง. นามว่า อชฌายกะ (ผู้ไม่เพ่ง) จึงเกิดขึ้น ติมหมายความเลวแต่มีคัมภีร์หมายความว่า (อชฌายกะ ปัจจุบันนี้แปลว่าผู้ชราอายุ).

ยังมีคนบางกลุ่ม ถือการเสพเมถุนธรรม ประกอบการงานเป็นส่วน ๆ จึงมีชื่อว่า เวสสะ (แพศย์- ประกอบการค้า).

⁶ สุชีพ ปุณฺณานุปาท จักहां, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526), หน้า 353-354.

ยังมีคนบางกลุ่ม ประกอบการล่าสัตว์ อาศัยการล่าสัตว์เลี้ยงชีวิต จึงมีชื่อว่าสุทร
 ครั้นแล้วทริสสรุปว่า ทั้ง พรหมณ์ แพศย์ สุทรก็เกิดจากคนพวกนั้น มีโซ่เกิดจาก
 คนพวกอื่น เกิดจากคนที่เสมอกัน มีโซ่เกิดจากคนที่ไม่เสมอกัน เกิดขึ้นโดยกรรม มีโซ่
 เกิดขึ้นโดยอกรรม

แล้วทริสต่อไปว่า มีสมัยซึ่งบุคคลในวาระทั้ง 4 มีกษัตริย์เป็นต้น ไม่พอใจกรรมะ
 ของตน ออกบวช ไม่ครองเรือน จึงเกิด สมณณพฺพ หรือ คณะของสมณะชั้น จากคณะ
 ทั้ง 4 คือเกิดจากคนเหล่านั้น มีโซ่เกิดจากคนพวกอื่น เกิดจากคนที่เสมอกัน มีโซ่
 เกิดจากคนที่ไม่เสมอกัน เกิดขึ้นโดยกรรม มีโซ่เกิดขึ้นโดยอกรรม.⁷

สาระสำคัญในอภิกคณฺณสูตร นอกจากจะแสดงถึงการเกิดขึ้นของสถาบันการปกครอง
 และผู้ปกครองคนแรก ว่าเกิดขึ้นมาจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์แล้ว ยังแสดงว่าโดยกำเนิด
 แล้วมนุษย์มีความเท่าเทียมกัน เนื่องจากเกิดจากคนที่เสมอกัน ความแตกต่างทางชนชั้นหรือ
 วาระเกิดขึ้นจากการประกอบการทำงานที่แตกต่างกัน คำสอนในอภิกคณฺณสูตร พระพุทธเจ้าได้
 ทรงสรุปว่า "กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ถือโคตร แต่ผู้ใดมีวิชา (ความรู้) จรรยา
 (ความประพฤติ) ผู้นั้นเป็นผู้ประเสริฐสุดในเทวคาและมนุษย์"⁸ แสดงว่าหลักธรรมในพุทธ-
 ศาสนานั้น เน้นการประพฤติปฏิบัติเป็นหลัก มิได้ยึดในชาติกำเนิด ถือว่าธรรมะเป็นสิ่งที่สูงที่สุด

ในจกัถวักกีสสูตร หรือสูตรว่ากัวยพระเจ้าจักรพรรดิ ปรากฏข้อความแสดงถึงวัตร
 ปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ 3 ประการ⁹ ในการรักษาความเป็นจักรพรรดิให้ดำรงคงอยู่
 ตลอดไป วัตรปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ มีดังนี้.¹⁰

1. จงอาศัยธรรมสักการะเคารพนับถือธรรมให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 354.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 355.

⁹ โดยส่วนใหญ่จะเรียกว่า จักรวรรดิวัตร 12 ประการ แต่ในที่นี้สรุปข้อความที่
 คล้ายกันไว้เป็นพวกเดียวกัน สรุปรวมได้ 3 ประการ

¹⁰ สุชีพ ปุณฺณภาพ จักหา, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน, หน้า 349.

มนุษย์แลสัตว์ ไม่ยอมให้ผู้ทำการอันเป็นอธรรมเป็นไปได้ในแวันแคว้น

2. ผู้ใดไม่มีทรัพย์ก็มอบทรัพย์ให้

3. เข้าไปหาสมณพราหมณผู้เว้นจากความเมาประมาท ทั้งอยู่ในขันติ(ความอดทน) โสรัจจะ (ความสงบเสงี่ยม) และถามถึงสิ่งที่เป็นกุศล, อกุศล, มีโทษ, ไม่มีโทษ, ควรเสพ, ไม่ควรเสพ, อะไรทำเข้าเป็นไปเพื่อเสียประโยชน์ เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน, อะไรทำเข้าเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อสุขตลอดกาลนาน, เมื่อฟังแล้วก็รับเอาสิ่งที่เป็นกุศลมาประพฤติปฏิบัติ นี้แลคือวัตรอันประเสริฐของพระเจ้าจักรพรรดินั้น

พระพุทธศาสนาเน้นหลักธรรมของผู้ปกครอง ได้แก่ ทศพิธราชธรรม 10 (มีที่มาจากมหาหังสชาดก) อปรีหานิยธรรม 7 (มีที่มาจากมหาปรินิพพานสูตร ใน พระสุกคัมภีฎก ทิฆนิกาย มหาวรรค) จักรวรรคิวัตร 12 (มีที่มาจากจกกวัคคีสสูตร ใน พระสุกคัมภีฎก ทิฆนิกาย ปาฎิกวรรค) เป็นต้น

การที่พระไตรปิฎกมีข้อความเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของสถาบันการปกครอง และผู้ปกครองคนแรก ตลอดจนคุณสมบัติต่าง ๆ ที่ผู้ปกครองควรมี เป็นสิ่งที่จะต้องนำมาพิจารณา รวมกันกับสภาพทางสังคมและการเมืองในสมัยพุทธกาล ซึ่งพุทธศาสนาถือกำเนิดขึ้นมา ในทางการเมือง มีรูปแบบการปกครองที่ปรากฏอยู่ในอินเดียสมัยนั้นอยู่ 2 รูปแบบด้วยกัน คือ การปกครองแบบสมัคคีธรรม หรือแบบสาธารณรัฐ มีการเลือกสมาชิกขึ้นมาเป็นประมุขของประเทศ เรียกว่าเป็น "กษัตริย์" บริหารประเทศอยู่ในระยะเวลาหนึ่งที่กำหนดขึ้น เมื่อหมดระยะเวลาแล้วต้องเลือกตั้งขึ้นมาใหม่ การปกครองรูปแบบสาธารณรัฐนี้ ได้แก่ การปกครองของกษัตริย์ลิจฉวี แห่งแคว้นวัชชี เป็นต้น การปกครองอีกรูปแบบหนึ่ง คือรูปแบบราชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศหรือรัฐ ได้แก่การปกครองของรัฐโกศล รัฐมคธ เป็นต้น พระพุทธเจ้ามิได้ต้องการให้พระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระองค์เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือสนับสนุนระบบการปกครองระบบใดระบบหนึ่งโดยเฉพาะ พระพุทธเจ้าทรงให้หลักธรรมในการปกครองสำหรับทั้งสองรูปแบบไว้ สำหรับการปกครองแบบสาธารณรัฐ ให้ใช้หลักอปรีหานิยธรรม 7 ประการ และสำหรับรูปแบบราชาธิปไตย ให้ใช้ทศพิธราชธรรม 10 ประการ และจักรวรรคิวัตร 12 ประการ (สรุปรวมได้เป็น 3 ประการใหญ่ ๆ) ในการเผยแผ่พุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงให้คำแนะนำแก่ผู้ปกครองทั้งหลาย โดยเน้นความสำคัญของผู้ปกครองว่าถ้าหากผู้ปกครองเป็นผู้มีธรรม ผู้อยู่ที่ปกครองย่อมจะมีความสงบสุข

ในทางตรงกันข้าม หากผู้ปกครองเป็นผู้ไม่มีกรรมเสียแล้ว ผู้ที่ปกครองย่อมจะได้รับแต่ความทุกข์เดือดร้อน ดังพุทธภาษิตที่ว่า "คุณนุญเจ กรรมานัน" แปลว่า "เวลาใดข้ามน้ำคัวที่เป็นจำปอง ถ้าว่ายไปคอก ไม่ทรง ลูกปองก็คอกไปคัวย ถ้าจำปองว่ายไปตรง ลูกปองก็ตรงไปคัวย"¹¹

ธรรมะกับการเมืองในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

ในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างธรรมะกับการเมืองในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ ผู้วิจัยจะใช้แนวความคิด "ภาษาคน-ภาษาธรรม" ของท่านพุทธทาสมาใช้ในการพิจารณาด้อยคำต่าง ๆ โดยการนำด้อยคำต่าง ๆ ที่ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงความหมายในภาษาธรรม นำมาเทียบเคียงกับความหมายโดยทั่วไปของด้อยคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเมือง เช่น คำว่า การเมือง, ประชาธิปไตย, สังคมนิยม, คอมมิวนิสต์, เบ็ดกิจการ เป็นต้น ซึ่งจะพิจารณาความหมายของด้อยคำต่าง ๆ ต่อไป

1. ความหมายของธรรมะ

ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงธรรมะหรือธรรม ว่าหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างตามธรรมชาติ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต ธรรมะมีความหมายใหญ่ ๆ อยู่ด้วยกัน 4 ความหมาย คือ.-

1. ธรรมในความหมายที่เป็นตัวธรรมชาติ (สภาวะธรรม) หมายถึงสิ่งทุกอย่าง ทั้งแต่สิ่งเล็ก ๆ ที่ไม่มีชีวิต จนกระทั่งสิ่งใหญ่ที่สุด จะมองเห็นหรือไม่เห็นก็ตาม นั่นคือสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูป (รูปธรรมและนามธรรม) ทั้งสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง (สังขขธรรม) และสิ่งที่ไม่ปัจจัยปรุงแต่ง (อสังขขธรรม) ทั้งธรรมที่เป็นฝ่ายดี (กุศลธรรม) ธรรมที่เป็นฝ่ายชั่ว (อกุศลธรรม) และธรรมที่เป็นกลาง (อัพยาคุณธรรม)

2. ธรรมในความหมายที่เป็นกฎของธรรมชาติ (สังขธรรม) หมายถึงกฎ

¹¹ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, "พระพุทธศาสนากับการเมือง" พุทธจักร 18, 10 (ท.ศ. 2527): 24-33.

ของธรรมชาติซึ่งควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นไปอย่างมีเหตุผลต่อเนื่องสอดคล้องกันไป
ได้แก่ กฎอภิปัจจัยตา เป็นต้น

3. ขรรรมในความหมายของปฏิบัติขรรรม หมายถึงหน้าที่ที่จะต้องประพฤติ
ปฏิบัติตามกฎของขรรรมชาติ เป็นสิ่งที่เป็นหลักปฏิบัติสำหรับมนุษย์ ที่จะช่วยเหลือมนุษย์ให้มี
ความสงบสุข ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นต้น

4. ขรรรมในความหมายที่เป็นผลที่ได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎของ
ขรรรมชาติ (ปฏิเวธขรรรม) ได้แก่ นิพพาน ความสงบสุข เป็นต้น

นอกจากนั้นท่านพุทธทาสยังได้จำกัดความเรียกชื่ออย่างอื่นของขรรรมว่าอยู่ในรูปของ
"ศีลขรรรม", "ขณขรรรมนิยมประเพณี", "วัฒนธรรม", "การปกครอง", "เศรษฐกิจและ
สงคราม" เป็นต้น

2. ความหมายของการเมือง

ท่านพุทธทาสได้ให้ความหมายของการเมืองว่าเป็น "ระบบของการจัดหรือการ
กระทำเพื่อให้คนจำนวนมากอยู่กันโดยปราศจากปัญหา โดยไม่ต้องใช้อาชญา"¹² ท่านพุทธทาส
ได้จัดให้การเมืองมีความหมายตามขรรรมในความหมายที่ 3 คือ การปฏิบัติหน้าที่อันถูกต้อง
ตามกฎของขรรรมชาติ. เนื่องจากโดยขรรรมชาติของมนุษย์แล้ว ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงการเมือง
ไปได้ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก มนุษย์จึงต้องสนใจการเมือง
ท่านพุทธทาสวิเคราะห์การเมืองจากคำว่า politics ซึ่งมีความหมายตามความเห็นของท่าน
ว่า "เกี่ยวกับคนมาก" การเมืองในความหมายของท่านจึงเป็นสิ่งที่ เป็นไปเพื่อสันติสุขของคน
ในโลก คือให้คนในโลกอยู่กันอย่างผาสุก อยู่ได้ในภาวะแห่งความเป็นปกติของมนุษย์ ซึ่งก็คือ
มีชีวิตอยู่อย่างมีศีลขรรรมนั่นเอง นอกจากนี้ จากการให้ความหมาย "การเมือง" ในลักษณะ
ของท่านพุทธทาสเช่นนี้ การเมืองจึงประกอบไปด้วยสิ่งที่เรียกว่า "ขรรรม"¹³คำอื่นนอกเหนือ

¹²พุทธทาสภิกขุ, ขรรรมะกับการเมือง, คำบรรยายประจำวันเสาร์ภาควิชาศาสนาพุทธ
2519 ณ ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม ไชยา สุราษฎร์ธานี (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์
พระนคร, 2522). หน้า 76.

¹³เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

ไปจากนี้แล้ว 'ท่านพุทธทาสมีความเห็นว่าไม่ใช่สิ่งที่เรียกว่า "การเมือง" โดยท่านได้กล่าวไว้ว่า " ถ้าการเมืองเป็นเรื่องสกปรกแล้ว ก็ควรจะไม่ใช้การเมืองเพราะเป็นเรื่องไร้ศีลธรรม ไม่อยู่ในรูปของศีลธรรม. . .การเมืองสกปรกนี้ คงไม่ถือว่าเป็นการเมือง"¹⁴

การที่มนุษย์เราต้องมี "การเมือง" ขึ้นมานั้น ท่านพุทธทาสอธิบายว่า มีสาเหตุมาจาก การที่สังคมมนุษย์นั้นเกิดปัญหาขึ้นมาเมื่อมีการอยู่ร่วมกันมาก ๆ ซึ่งในมุมมองเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าแต่เดิมนั้นมนุษย์อยู่กันอย่างไม่มียุทธา ท่านพุทธทาสกล่าวว่า.-

ที่นี้ มนุษย์ที่ยังเหมือนสัตว์นั้น หิวก็ออกไปหากิน กินแล้วก็มานอนในถ้ำ มันก็เอาส่วนเกินไม่ไค้; มันไม่มียุ่ง ไม่มีฉาง ไม่มีปัญญา ไม่มีความคิดนึกว่าจะเอามากักตุน นี้เราเรียกว่ามันยังไม่มีส่วนเกินเกิดขึ้นในโลก และไม่มีผู้เอาส่วนเกิน ยังไม่รู้จักกอบโกยเอาส่วนเกิน มันก็มีความสงบสงัดเจียบ ปัญหามันไม่มี¹⁵

ปัญหาของมนุษย์เริ่มต้นจากการมีกิเลส ความเห็นแก่ตัว ตามที่ท่านพุทธทาสกล่าวว่า.-

ปัญหาเริ่มต้นที่กรุงโชน ก็เริ่มต้นตรงที่มนุษย์อุกฤษบางคนเริ่มรู้จักกอบโกย ก็เป็นมนุษย์คนแรกในโลกที่รู้จักสร้างยุ้งฉาง สำหรับกอบโกย แล้วมีสติปัญญา ก็แย่งปลิด แย่งเก็บแย่งอะไรต่าง ๆ มาไว้ที่ควมมากเกินไป เกินความจำเป็น; ปัญหาที่ก่อกวนที่กรุงนี้¹⁶

ดังนั้น จึงต้องมีการเมืองการปกครองขึ้นมาเพื่อที่จะแก้ปัญหาค่าง ๆ และทำให้มนุษย์สามารถอยู่ด้วยกันได้อย่างมีสันติสุข ดังที่ท่านพุทธทาสได้นำข้อความในพระบาลีกล่าวไว้ว่า.-

เมื่อมนุษย์พวกที่เคียดแค้นนัก หรือข้องเกิดรบราฆ่าฟันเบียดเบียนกัน เพราะเรื่องเอาเปรียบกันอย่างนี้; มนุษย์พวกหนึ่งไม่ใช่ทั้งหมด มาปรึกษาหารือกันว่าจะทำอย่างไรก็เกิดคนผู้หนึ่งที่ฉลาดออกความคิดเห็นว่า จะต้องมีการปกครอง; ก็เลือกสมมติคน ๆ หนึ่งที่เห็นวาทที่สุด ฉลาดที่สุด เข้มแข็งที่สุด รูปร่างสะอาดที่สุด อะไรนี้ ให้เป็นหัวหน้า ให้มีอำนาจ เขาเรียกกันว่า พระยาสมมติราช พระเจ้าแผ่นดินในโลกมนุษย์ที่ถูกต้องสมมติขั้นที่แรก เรียกว่า พระยาสมมติราช คนนี้ได้รับสมมติแล้ว ก็ทำหน้าที่อย่างที่เราเรียกว่าการเมือง คือเป็นผู้ปกครองดูแลคนทั้งหลายเหล่านี้ ไม่ให้โกงกัน; ถ้าโกงกัน

¹⁴พุทธทาสภิกขุ, โคนัล เค.สแวนเนอร์ บรรณาธิการ, "สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา" ใน ขัณมิกสังคมนิยม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529), หน้า 53.

¹⁵พุทธทาสภิกขุ, เมื่อธรรมครองโลก คำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคอาสาฬหบูชา 2516 ๗ ส่วนโมกขพลาราม ไชยา สุราษฎร์ธานี (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, 2523), หน้า 452.

ก็ให้มีอำนาจของหมู่คณะจับตัวมาลงโทษ แล้วก็ควบคุมทุกอย่างทุกประการ จนมนุษย์ไม่เอาเปรียบกัน¹⁶

การเกิดขึ้นของระบบการเมืองการปกครอง ทั้งที่ท่านพุทธทาสกล่าวถึงนี้ เป็นการสะท้อนได้อย่างดีถึงอิทธิพลความคิดในทางพุทธศาสนาต่อความคิดของท่านพุทธทาส เพราะแนวคิดเรื่องกำเนิดของรัฐ การมีการปกครองและมีผู้ปกครองนั้น เป็นที่ทราบกันดีว่ามีอยู่ในอัครศิษฏ์สูตร ที่ชนิกาย ปาฎิกวรรค ในสุกตนิคปิฎก

3. ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมะกับการเมือง

ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมะกับการเมืองในทัศนะของท่านพุทธทาสนั้นอยู่ที่ว่าการเมืองนั้นคือระเบียบปฏิบัติที่ทำให้คนจำนวนมากอยู่กันเป็นผาสุก การเมืองจึงเป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่มีอยู่แล้วสำหรับมนุษย์ และเมื่อเป็นเช่นนี้ การเมืองจึงเป็นธรรมะในความหมายที่ 3 คือ ปฏิบัติธรรม อันเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้ถูกต้องตามธรรมในความหมายที่ 2 คือกฎธรรมชาติ¹⁷ ซึ่งอาจอธิบายได้ชัดเจนตามแนวความคิดของท่านพุทธทาสได้ว่า เมื่อมนุษย์เราเป็นส่วนหนึ่งในสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" (คือสภาวธรรมในความหมายที่ 1) มนุษย์จึงต้องอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ (ธรรมในความหมายที่ 2) ซึ่งคอยกำกับควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปอย่างมีเหตุผลและถูกต้อง ดังนั้นมนุษย์จึงต้องประพฤติปฏิบัติหรือมีหน้าที่ที่จะต้องจัดทำให้เป็นไปตามกฎธรรมชาติ หน้าที่นี้ของมนุษย์ คือ การจัดระเบียบการปฏิบัติตน ที่จะทำให้คนจำนวนมากอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยที่ผลจากการที่มนุษย์ทำตามหน้าที่ดังกล่าวก็คือ มนุษย์จะมีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุขตามธรรมชาติของมนุษย์ นี่คือการอบทางความคิดอันเป็นพื้นฐานความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสที่จะต้องคำนึงถึง เพราะจากกรอบความคิดนี้ จะเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ระบบการเมืองต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกปัจจุบัน และเป็นสิ่งที่มีผลกระทบต่อการสร้างระบบการเมืองแบบระบับรมิถุนันตนิยมด้วย

¹⁶พุทธทาสภิกขุ, เมื่อธรรมครองโลก, หน้า 455-456.

¹⁷พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, หน้า 29.

ท่านพุทธทาสได้ยกตัวอย่างพุทธภาษิตแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมะกับ
การเมือง โดยยกตัวอย่างพุทธภาษิตดังต่อไปนี้.-

1. พระพุทธภาษิตเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ที่ได้ทรงกล่าวไว้ว่า "ตถาคคเกิด
ขึ้นในโลก เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขของมหาชน ของสัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์"
คำว่า "เทวดาและมนุษย์" ท่านพุทธทาสได้ให้คำอธิบายว่า เทวดานั้นคือผู้ที่ไม่รู้จักเหงื่อ
เป็นผู้ที่ไร้สมอง สำหรับมนุษย์ คือผู้ที่ต้องอามเหงื่ออยู่ตลอดเวลา เป็นคนที่ต้องใช้แรงงาน
สรุปความได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์และความสุข ทั้งต่อคนชั้นสูงที่ไม่
ต้องใช้แรงงาน และคนที่ต้องใช้แรงงาน ซึ่งทั้งสองกลุ่มรวมกันเป็นสังคม
2. พระพุทธภาษิตที่ว่า "นุรุษอาชาไนยเกิดขึ้นมาในโลกนี้ก็เพื่อประโยชน์
แก่มหาชน" นุรุษอาชาไนย มีความหมายถึง ผู้ที่มีสติปัญญาระดับสูงสุด เกิดมาเพื่อประโยชน์
แก่สังคม
3. พระพุทธภาษิตที่ตรัสถึงประโยชน์ ที่ว่า "อภุกถุถิ ติ สมุปสุสมาเนน อลเมว
อุปมาเพน สมุปาเทหุ าลา เมื่อเห็นประโยชน์ตนก็ทำประโยชน์ตนให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่
ประมาท; เมื่อเห็นประโยชน์ผู้อื่นก็ทำประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท; เมื่อ
เห็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือทั้งตนและผู้อื่น ก็พึงทำประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้ถึงพร้อมด้วยความ
ไม่ประมาท พุทธภาษิตนี้มุ่งเน้นให้ถือประโยชน์ส่วนตัวและประโยชน์ของผู้อื่นควบคู่กันไป คือ
ถือเรื่องของสังคมเป็นสำคัญ
4. พระพุทธภาษิตที่ว่า "ธรรมะนี้ตรัสไว้เพื่อให้ช่วยกันรักษาเอาไว้ เพื่อ
ประโยชน์ความสุขแก่อกุล ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์; เช่นเรื่องโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ¹⁸
ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงประโยชน์ของโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ว่าเพื่อให้ช่วยกันรักษาไว้
ให้ตั้งอยู่เป็นหลักพระศาสนา หรือเป็นพรหมจรรย์อย่างมั่นคง เพื่อประโยชน์ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์
ไม่ใช่เพื่อตัวใครคนใดคนหนึ่ง

¹⁸โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ คือ ธรรมอันเป็นปັດฝ่ายแห่งความตรัสรู้ ประกอบด้วย สกิปัญฐาน 4 สัมมปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และมรรคมี
องค์ 8 รวมเป็นโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ

ท่านพุทธทาสได้สรุปว่าทุกคนต้องสนใจการเมือง เนื่องจากมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและการเมือง จึงต้องสนใจการเมือง ท่านได้ให้ทัศนะในเรื่องนี้ไว้ว่า.-

. . .สรุปความได้เลยว่า ทุกคนต้องหวังดีต่อโลก ต้องช่วยแก้ปัญหาในโลก และสิ่งนั้นก็คือสิ่งที่เรียกกันว่าการเมือง คือเรื่องจักโลกให้มันถูกต้อง ให้มันสงบสุข หรือว่าแคบเข้ามาอีกประเทศ ความเป็นไปในประเทศ ให้มันถูกต้อง และมีความสงบสุข; มันก็คือการเมืองอีกนั่นเอง, แม้จะเล็กเข้ามา แคบเข้ามาจนเป็นเรื่องหมู่บ้าน หรือบ้าน หลังคาเดียวกัน มันก็เป็นเรื่องการเมืองนั่นแหละ แต่เราไม่เรียกเท่านั้นเอง ความหมายก็อย่างเดียวกันทั้งนั้น คือช่วยจักให้มันอยู่กันอย่างดีสุด ในหมู่คนที่อยู่กันมาก ๆ แล้วความมันจะมากสักเท่าไร¹⁹

ในทัศนะของท่านพุทธทาส การเมืองจึงมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับธรรมะ เนื่องจาก การเมืองเป็นธรรมในความหมายที่ 3 คือ ปฏิบัติธรรม การปฏิบัติเพื่อให้เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ในบางครั้งท่านพุทธทาสจึงได้ใช้คำพูดที่ว่า "การเมืองคือธรรมะ" เป็นการสรุปความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับธรรมะไว้อีกด้วย

ปัญหาของระบบการเมืองในปัจจุบัน (2516-2519)

ก่อนที่จะเข้าสู่การพิจารณาปัญหาและข้อบกพร่องของระบบการเมืองในปัจจุบัน ขอกล่าวถึงเรื่องการเกิดขึ้นของระบบการเมือง ในทัศนะของท่านพุทธทาส สถาบันการปกครองเกิดขึ้นจากการที่มนุษย์มีความเห็นแก่ตัว ละเมิกข้อประโยชน์ของผู้อื่น จึงทำให้มนุษย์กลุ่มหนึ่งต้องประชุมกันเพื่อเลือกผู้ปกครองขึ้นมาเป็นผู้ควบคุมบังคับบัญชา พิจารณาลงโทษผู้กระทำความผิด ทอฆามมนุษย์มีความคิดที่ว่าการใช้อำนาจลงโทษผู้กระทำความผิดไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้อง จึงเกิดการใช้วิธีการและนโยบายต่าง ๆ เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยไม่ต้องมีการใช้อำนาจ จุกก่าเนิกของระบบการเมืองได้เกิดขึ้นเป็นรูปเป็นร่าง ตรงที่เป็นมาครการณ์ที่จะทำให้มนุษย์อยู่กันเป็นสันติ, สงบ โดยไม่ต้องใช้อำนาจ ท่านพุทธทาสได้ให้ทัศนะว่า.-

¹⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

... ที่คุณมนุษย์คงจะคิดไปถึงข้อที่ว่า การใช้อาชญาณ์ไม่สนุก สู้วิธีการที่ไม่ต้องใช้ อาชญาณ์ไม่ได้ จึงเกิดนโยบาย หรือกุศโลบาย หรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก ซึ่งเราจะ เรียกว่า ระบบการเมือง, วางไว้อย่างนั้น อย่างนี้ใหม่ครบถ้วน สำหรับมนุษย์จะ ไม่ต้องอยู่กับความยากลำบาก และไม่ต้องทักสินปัญหาด้วยการใช้อาชญาณ์. นี่พอ จะเรียกได้ว่า ระบบการเมืองมันได้เกิดขึ้นเป็นรูปเป็นร่าง แล้วก็ขยายตัวใหญ่โต กว้างขวางแน่นแฟ้น. ออกไปตามยุคตามสมัย. มนุษย์นี้ยังมีเจตนาบริสุทธิ์ข้อสันติสุข ฉะนั้นจึงทำให้ในลักษณะที่มันจะเป็น เรื่องของสันติภาพหรือสันติสุข²⁰

เมื่อมนุษย์ตกเป็นทาสของวัตถุซึ่งครอบงำจิตใจ มนุษย์จึงไม่รักษาความถูกต้องของ ระบบการเมืองไว้ การเมืองจึงกลายเป็นเรื่องของ การทำเพื่อประโยชน์สำหรับตนเองและ พวกของตนเองเท่านั้น คิงที่ท่านพุทธทาสได้วิพากษ์วิจารณ์ว่า

. . . ยุคที่มนุษย์ตกเป็นทาสของวัตถุ คือเป็นทาสของความเอิร์กร้อย ทางเนื้อ ทางหนัง หรือที่เรียกว่า กามารมณ์. เส้นของวัตถุครอบงำจิตใจแล้ว มนุษย์พวกนี้ ก็ไม่ยินดีที่จะรักษาความถูกต้อง หรือเจตนารมณ์อันบริสุทธิ์ของคำเหล่านั้น เช่น คำว่า การเมืองเป็นคุณ จึงได้แอบแฝงด้วยกลโกง สำหรับหาประโยชน์ให้แก่ตัว หรือให้แก่ พวกของตัว. นั่นแหละคือข้อที่ว่า พอตกมาถึงสมัยหนึ่ง ความหมายของคำว่าการเมือง มันก็เปลี่ยนไป, คือเป็นการจัดการทำ เพื่อให้พวกของตัวได้รับประโยชน์ ได้เปรียบ เหนือพวกอื่น และเป็นกันอย่างนี้ทุกประเทศในโลก. . . ²¹

ท่านพุทธทาสได้มองรากฐานปัญหาในระบบการเมือง ว่าเกิดจากความเห็นแก่ตัว ของมนุษย์ จึงทำให้ความหมายของการเมืองบริสุทธิ์ได้เปลี่ยนแปลงไป ทศณะเช่นนี้ท่านได้ เพิ่มเติมความคิดเรื่อง "อชิปไทย" อันหมายถึง "อำนาจสูงสุด" โดยอธิบายตามหลักธรรม ว่าอชิปไทยตามหลักธรรมมีอยู่ 3 อย่าง คือ อัครอชิปไทย ถือเอาประโยชน์หรือความคิดของ ตนเป็นใหญ่ โลกอชิปไทย ถือเอาประโยชน์หรือความคิดเห็นของสังคมรวม ๆกันเป็นใหญ่ คือ เอาโลกเป็นใหญ่ และ ธรรมอชิปไทย ถือเอาความถูกต้องของธรรมชาติเป็นใหญ่²² ปัญหา ของระบบการเมืองที่ได้ติดกันอยู่ตามประเทศต่าง ๆก็คือ "จุดที่เขาเพิ่งตั้งมันอยู่ที่ประโยชน์

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81-82.

²² พุทธทาสภิกขุ, บรมธรรม (ฉบับย่อ) (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2525). หน้า 103.

ประเทศไทยใช้ธงชาติไทยแบบไทยก็เพิ่งเสด็จอยู่ที่ประโยชน์อย่างเดียวกันนี้ตรงกันหมดเลย โดยเนื้อแท้มันเป็นประโยชน์ไทย หรือประโยชน์ไทย²³ ก็นั้นท่านพุทธทาสจึงต่อต้านลัทธิวัตถุนิยม เพราะท่านเห็นว่าทำให้มนุษย์มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ๆ จนไม่คำนึงถึงประโยชน์ของผู้อื่นและประโยชน์ของสังคม

ท่านพุทธทาสได้เริ่มวิพากษ์วิจารณ์การเมืองมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 แล้ว โดยในหนังสือพุทธศาสนา ประจำเดือน พฤษภาคม-พฤศจิกายน 2499 ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงปัญหาการเมืองของโลกไว้ว่า.-

โลกได้ตกมาถึงสมัยที่การเมืองตกอยู่ภายใต้อำนาจของเศรษฐกิจ ซึ่งตกเป็นบ่วงเป็นทาสของความหลงใหลในความสุขทางเนื้อหนังอย่างรุนแรงของคนในโลกอีกยุคหนึ่ง ซึ่งผิดจากโลกสมัยอื่น ซึ่งการเมืองอยู่ภายใต้ความควบคุมของศีลธรรม แต่ก็เหมือนกัน หรือตรงกันข้ามกันในเรื่องที่มีความหลง หรือตกเป็นทาสของความหลงใหลในเนื้อหนังในอิทธิบาทที่เท่ากัน ถ้าคนมีศีลธรรม หรือยึดหลักความสุขทางจิตใจเป็นหลัก ทั้งจักรวรรดินิยมและสังคมนิยมก็เกิดขึ้นในโลกไม่ได้ เพราะทุกคนจะขยับเขย่งคอความสุขทางเนื้อหนัง ที่กำลังยื้อแย่งกันอย่างสับสนนั้นเสียยิ่งกว่าของสกปรกใด ๆ²⁴

คามทัศน์ะของท่านพุทธทาส ระบบการเมืองนั้น "ไม่ได้หมายความว่าถึงอุดมคติอะไรนัก แต่มันหมายถึงวิธีการ"²⁵ วิธีการที่วุ่นคือวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาของมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างผาสุก ระบบการเมืองในทัศน์ะของท่านพุทธทาสนั้นจึงเป็นเพียงวิธีการเท่านั้น แต่วิธีการที่ถูกต่อนั้นก็ต้องมีจุดหมายเพื่อสร้างความผาสุกในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์โดยปราศจากปัญหา ถ้าวิธีการที่ถูกต่อนั้นไม่มีจุดหมายเช่นนั้นแล้ว ในทัศน์ะของท่านพุทธทาสวิธีการนั้น จะไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้อง กล่าวคือ ท่านพุทธทาสได้ให้ความสนใจในจุดหมายของระบบการเมืองมากกว่าที่จะสนใจในวิธีการของระบบการเมือง ระบบการเมืองต่าง ๆ ไม่ว่าจะประชาธิปไตย สังคมนิยม เผด็จการ หรือราชาธิปไตย ถ้าหากว่าเน้นการไปเพื่อจุดหมายในการสร้างความผาสุกในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์โดยปราศจากปัญหาแล้ว ท่านพุทธทาสถือว่า เป็น

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

²⁴ อ้างจาก โปศาล วงศ์วรวิสิทธิ์, "ท่านพุทธทาสกับขรรคมิกสังคมนิยม" ใน พระประชา ปสนุนชฺโชโม และคณะ, พุทธทาสกับคนรุ่นใหม่: เมื่อคนหนุ่มสาวถามถึงรากของความเป็นไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2526). หน้า 61.

²⁵ พุทธทาสภิกขุ, ขรรคมิกกับการเมือง, หน้า 288.

ระบบการเมืองที่ถูกก่อกองทั้งสิ้น แต่ถ้าไม่เป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายดังกล่าวแล้ว ท่านก็ถือว่าเป็นระบบการเมืองที่ไม่ถูกก่อกอง หรือไม่ประกอบไปด้วยธรรม กังทศนะของท่านพุทธทาสที่ว่า

ข้อนี้ยืนยันว่า ไซ้โคทมคเลย ไม่ว่าการเมืองระบบไหน: การเมืองระบบเผด็จการ ก็โค้ ราชธิปไตยก็โค้, ประชาธิปไตยก็โค้. จะเป็นสังคมนิยมสุดเหวี่ยงก็โค้ แต่ขอให้มันประกอบด้วยธรรม²⁶ เพราะวา . . .การเมืองระบบไหนก็โค้ ถ้าประกอบไปด้วยธรรม แล้วจะแก้ปัญหาโค้²⁷

ระบบการเมืองตามความคิดของท่านพุทธทาสนั้น ท่านเห็นว่ามีเพียง 2 ระบบเท่านั้น คือ ระบบที่ทำให้ประโยชน์ตกไปอยู่กับเอกชน กับระบบที่ทำให้ประโยชน์ตกอยู่กับสังคม²⁸ การแบ่งระบบการเมืองเช่นนี้ ท่านพุทธทาสใช้หลักเกณฑ์ที่จุดมุ่งหมายของระบบการเมืองนั่นเอง จึงเป็นการยืนยันได้ว่า ในความคิดของท่านพุทธทาส จุดมุ่งหมายต้องมาก่อนวิธีการ

ระบบการเมืองที่มีการดำเนินการไปเพื่อประโยชน์ตกอยู่กับเอกชนนั้น ในความคิดของท่านพุทธทาสเป็นระบบการเมืองที่ไม่ถูกก่อกอง เพราะในระบบนี้เอกชนแต่ละคน (individual) จะเป็นผู้ได้รับจากการจัดระเบียบการปกครอง (ซึ่งเป็นระเบียบการปกครองที่ไม่ถูกก่อกอง) ตามแต่กฎหมายที่พวกเอกชนเหล่านั้นเป็นผู้ออกมาเอง (เพื่อประโยชน์ส่วนตัว) จะได้กำหนดไว้ ส่วนระบบการเมืองที่ดำเนินการไปเพื่อประโยชน์ตกอยู่กับสังคมนั้น ในความคิดของท่านพุทธทาสเห็นว่าเป็นระบบการเมืองที่ถูกก่อกอง เพราะประโยชน์จากการมีระบบการเมืองดังกล่าว จะตกอยู่กับคนหมู่มาก กระทั่งแก่ทุกคนในประเทศหรือในโลกด้วย

สำหรับระบบการเมืองที่มีอยู่ในปัจจุบัน จากพื้นฐานความคิดของท่านพุทธทาส ทำให้ท่านมองเห็นถึงข้อบกพร่องของวัตถุนิยม, ทุนนิยม ระบบการเมืองประชาธิปไตย และระบบการเมืองสังคมนิยมมาร์กซิสต์ สาเหตุที่ระบบการเมืองไม่ถูกก่อกอง หรือไม่ก่อให้เกิดประโยชน์

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 288.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 289.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 311.

แก่ส่วนรวมนั้น เนื่องมาจากการที่คนยังมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการเมือง คือการเมืองไม่อยู่ในรูปของขรรคมะและนักการเมืองไม่มีขรรคมะ ไม่รู้จักขรรคมชชาติคัพอ บุคนกำลิ่งเป็นทาสของวัตถุนิยม หลงความสุขทางเนื้อหนัง มีความเห็นแก่ตัว ท่านพุทธทาสเห็นว่าปัญหาพื้นฐานของระบบการเมืองอยู่ที่ความเห็นแก่ตัวเป็นสำคัญ

ระบบการเมืองในทัศนะของท่านพุทธทาส จึงเป็นเพียงวิธีการหรือ เครื่องมือ (means) ในการปกครอง มิใช่เป็นจุดมุ่งหมาย (ends) เมื่อท่านได้วิพากษ์วิจารณ์ระบบการเมือง ท่านได้ใช้ความหมายของระบบการเมืองตามความคิดของท่าน เมื่อท่านกล่าวถึงข้อบกพร่องของประชาธิปไตย ท่านพิจารณาว่าประชาธิปไตยเป็นวิธีการอย่างหนึ่ง ในท่านองเดียวกัน สังคมนิยมมาร์กซิสต์ หรือคอมมิวนิสต์ ก็เป็นวิธีการอย่างหนึ่งเช่นเดียวกัน

1. วัตถุนิยมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

ก่อนที่จะเข้าสู่การพิจารณาปัญหาและข้อบกพร่องของระบบการเมืองประชาธิปไตย และสังคมนิยมมาร์กซิสต์ มีความจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงทัศนะของท่านพุทธทาสต่อวัตถุนิยมและทุนนิยม เพื่อเป็นการวางพื้นฐานในการพิจารณาปัญหาและข้อบกพร่องของระบบการเมือง เนื่องจากท่านพุทธทาสเห็นว่าวัตถุนิยมนั้นเป็นมูลเหตุสิ่งแรกในการก่อให้เกิดปัญหาและข้อบกพร่องของระบบการเมือง สำหรับทุนนิยมนั้น ท่านพุทธทาสเห็นว่า เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดระบบการเมืองสังคมนิยมมาร์กซิสต์ ในเรื่องของทุนนิยมนั้น จะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ท่านพุทธทาสได้พิจารณาวัตถุนิยม เป็น 2 ความหมายด้วยกัน คือความหมายแรก วัตถุนิยมหมายถึงการที่คนลุ่มหลงในรสอร่อยของวัตถุ อันเป็นเรื่องของกามารมณ์ คั้งที่ท่านพุทธทาสมักเรียกว่าเป็นความสุขทางเนื้อหนัง หรือใช้คำว่า กิน-กาม-เกียรติ ความหมายที่ 2 ของวัตถุนิยม หมายถึง ความเชื่อที่ว่าวัตถุเป็นท้าวกำหนดจิตใจและสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อที่ว่าเมื่อพัฒนาวัตถุแล้ว สิ่งอื่น ๆ รวมทั้งจิตใจก็จะติดตามไปด้วย การที่คนลุ่มหลงในวัตถุมากเกินไปจนลืมความสำคัญค่านจิตใจ ทำให้คนเกิดความเห็นแก่ตัว (selfishness) เกิดการเอารักเอาเปรียบ ก่อให้เกิดช่องว่างทางฐานะ และความขัดแย้งของคนในสังคมนวมตลอดถึงวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ภายในโลก วัตถุนิยมเป็นท้าวบ่อนทำลายความสงบสุขของโลก เป็นสาเหตุของสงครามและความขัดแย้งทางความคึกต่าง ๆ

คามทัศนคติของท่านพุทธทาส วัตถุประสงค์โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่า วัตถุประสงค์เป็น
ตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งจิตใจนั้น ก่อให้เกิดภาวะที่มนุษย์ลุ่มหลงในรสอร่อยของวัตถุประสงค์
อันเป็นผลเสียต่อระบบการเมืองด้วย ท่านกล่าวว่า.-

. . . ทัศนคติความเชื่ออันแน่นแฟ้นว่า วัตถุประสงค์เป็นเครื่องนำจิต คามหลักที่
เรียกว่า dialectic materialism, dialectic materialism
ลัทธิวัตถุประสงค์ที่ถึงพร้อมด้วยเหตุผลที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่าวัตถุประสงค์นั้นนำจิต, ก็อย่างที่พวก
คอมมิวนิสต์เขาถือเป็นหลักใหญ่ ว่าถ้าวัตถุประสงค์แล้วก็ทั้งหมด, อะไรก็ทั้งหมด เพราะว่าว่าวัตถุประสงค์
มันจะนำจิตใจให้, ฟังดูว่าวัตถุประสงค์แล้วมันจะนำจิตใจให้; แล้วเดี๋ยวนี้เราก็เห็น ากัน
อยู่แล้วไม่ใช่หรือ ว่าวัตถุประสงค์นั้นมันนำจิตใจให้จบปลัด, ให้มันตกจมอยู่ในวัตถุประสงค์ ในปลัดหนอง
ของวัตถุประสงค์²⁹

ท่านพุทธทาสได้ยกตัวอย่างพุทธภาษิตที่เกี่ยวกับความโลภของมนุษย์ เช่น
พุทธภาษิตที่ว่า "นถุถิ ทณฺหา สมานํ" แปลว่า "แม้ว่าที่ จะเสมอด้วยคณฺหานั้นไม่มี" หรือ
พุทธภาษิตที่ว่า "นถาปนาวสุเสณ ทิฏฺฐิ กาเมสุ วิชฺชติ" แปลว่า "แม้ฝนจะตกลงมาเป็น
เงินเหรียญ ความอึดในความต้องการ ก็ยังไม่มีแก่มนุษย์"³⁰ ด้วยเหตุนี้ ท่านพุทธทาสจึงได้
พิจารณาว่าถ้าหากมนุษย์ยังลุ่มหลงอยู่ในลัทธิวัตถุประสงค์ (ตามความหมายของท่านพุทธทาส) อยู่
แล้ว ย่อมหมายความว่า มนุษย์จะตกเป็นทาสของวัตถุประสงค์ และส่งผลต่อไปถึงปัญหาและข้อบกพร่อง
ของระบบการเมือง ไม่ว่าจะ เป็นระบบประชาธิปไตย หรือระบบสังคมนิยมมาร์กซิสต์ ก็ตาม

ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย มีวัตถุประสงค์เป็นมูลรากของระบบ เนื่องจาก
ประชาธิปไตยส่งเสริมให้แต่ละคน (individual) ทำตามความต้องการของตน ผู้คนจึง
ทำตามกิเลสของตน เป็นผลให้เกิดการเอาเปรียบกัน และเกิดปัญหาความขัดแย้ง
ต่าง ๆ ในทำนองเดียวกัน, ระบบการเมืองแบบสังคมนิยมมาร์กซิสต์ มีความคิดวัตถุประสงค์
เป็นรากฐานสำคัญ คือความเชื่อที่ว่าวัตถุประสงค์เป็นตัวนำจิตใจ (dialectical materialism)
สังคมนิยมมาร์กซิสต์ จึงเป็นระบบที่เพิ่มไปด้วยความขัดแย้ง ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา

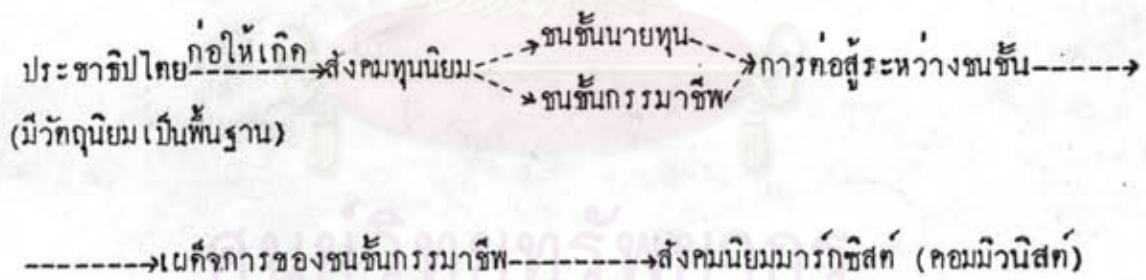
²⁹พุทธทาสภิกขุ, การนำโลกออกมาเสียจากอำนาจของวัตถุประสงค์ ขรรคมรณาย
วันล้ออายุ 27 พฤษภาคม 2529 (กรุงเทพมหานคร: สำนักหนังสือธรรมบุชา, 2530). หน้า 41.

³⁰พุทธทาสภิกขุ, หากคอมมิวนิสต์เข้ามา พุทธศาสนาก็ยังอยู่ได้ (กรุงเทพมหานคร:
องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา, ม.ป.ป.), หน้า 37-38.

2. ทุนนิยมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงทุนนิยมไว้ไม่มากนัก กล่าวโดยสรุปแล้ว ท่านพุทธทาสเห็นว่าทุนนิยม เป็นผลผลิตของระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย เนื่องจากประชาธิปไตยนั้นส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคล (individual) กระทำตามความต้องการของตนได้เต็มที่ ทำให้คนซึ่งมีความเห็นแก่ตัวเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว กระทำในสิ่งที่เป็นการเอารักเอาเปรียบผู้อื่น ไม่เห็นแก่ผู้อื่น นอกจากนั้น ระบบการเมืองประชาธิปไตยยังก่อให้เกิดสังคมทุนนิยม เนื่องมาจากการสะสมทุนในการผลิต ก่อให้เกิดชนชั้นขึ้นมา 2 ชั้นชั้นใหญ่ ๆ คือ ชนชั้นนายทุน และชนชั้นกรรมกรชีพ ทั้งสองชนชั้นต่างก็ทำตามความต้องการของตน เนื่องจากผลประโยชน์ของทั้งสองชนชั้นนั้นต่างกัน โดยพื้นฐาน สิ่งนี้จึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มคนที่มีความคิดแบบสังคมนิยมมาร์กซิสต์ เข้ามาสร้าง ความขัดแย้งของสองชนชั้นนี้ให้มากขึ้น และเป็นชนวนก่อให้เกิดเหตุการณ์ของชนชั้นกรรมกรชีพ อันเป็นขั้นต่อนำไปสู่สังคมนิยมคอมมิวนิสต์

ความสัมพันธ์ระหว่างทุนนิยม ประชาธิปไตย และสังคมนิยมมาร์กซิสต์นั้น สามารถแสดงให้เห็นอย่างง่าย ๆ ดังแผนภาพข้างล่างนี้³¹

3. ประชาธิปไตยในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงเจตนารมณ์ของประชาธิปไตย อันได้แก่ เสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพ เป็นเจตนารมณ์ที่สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนา ท่านพุทธทาสเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีอุกมคคิหรือวางหลักการที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ประชาธิปไตย

³¹ จากการศึกษาของผู้วิจัย.

โดยท่านพุทธทาสได้ยกข้อความในพระบาลี เอสุการีสุตฺร มัชฌิมปัณณาสกั และอัครัญญุสฺสฺร ที่ชนิกาย ปาฎิกวรรค มาเป็นตัวอย่างในการเปรียบเทียบ³² แสดงให้เห็นว่าท่านพุทธทาส มีความเห็นคล้ายกับหลักการของประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ท่านพุทธทาสเห็นว่าข้อบกพร่อง ของระบบการเมืองประชาธิปไตย คือ การมุ่งเห็นแก่ประโยชน์ของเอกชน ให้เสรีภาพแก่ ประชาชนท่าตามใจกิเลสของคนมากเกินไป จนทำให้ต่างคนต่างแย่งผลประโยชน์กัน มากกว่าที่จะทำเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ระบบประชาธิปไตยจะเป็นระบบการเมืองที่ดี ที่สุดก็ต่อเมื่อมีธรรมมากกว่า³³ ซึ่งท่านเรียกว่า "ธัมมิกประชาธิปไตย" ในสังคมปัจจุบัน ไม่มีที่ใดเลยที่มีลักษณะเช่นนี้ ทำให้ท่านพุทธทาสเห็นว่า "ถ้าไม่ประกอบด้วยธรรมแล้ว ประชา ธิปไตยนั้นแหละมันจะเลวร้ายที่สุดยิ่งกว่าระบบใด"³⁴ และเห็นว่าระบบประชาธิปไตยนั้นจะนำ มาใช้ให้เป็นระบบการเมืองที่ดีก็ต่อเมื่อ "ประชาชนส่วนใหญ่มีธรรมเท่านั้น" ซึ่งคนในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ยังขาดธรรมกันอยู่ ระบบประชาธิปไตยจึงไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ เพราะว่า "มันก็ เกินไปที่จะเอามาใช้กับคนที่ไม่มีกิเลส"³⁵

เมื่อท่านพุทธทาสพิจารณาถึงระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย ท่านได้พิจารณา ถึงคำว่า "ประชาธิปไตยพื้นฐาน" ว่ายังมีความหมายที่พร่าหรือกว้างเกินไป หากความแน่นอน ไม่ได้ ประชาธิปไตยเป็นต้นเหตุของการ เกิดชนชั้นนายทุนและชนชั้นกรรมาชีพ กังที่ท่านพุทธทาส กล่าวไว้.-

- เพราะประชาธิปไตยพร่า จึงเกิดนายทุน
- เพราะประชาธิปไตยพร่า จึงเกิดสิทธิที่จะแย่งแย่งนายทุน เช่น สิทธิของชนชั้น กรรมาชีพ เป็นต้น
- เพราะประชาธิปไตยพร่า จนไม่รู้ว่าอยู่ที่ตรงไหนกันแน่ ก็ปล่อยไปตามความประสงค์ ของบุคคลนั้นเป็นกรณี ๆ ไป³⁶

³²ดูรายละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, "พุทธธรรมกับเจตนารมณ์ประชาธิปไตย" ใน ชุมนุมปาฐกถาขุพุทธธรรม (โชยา สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2530).

³³พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, หน้า 313.

³⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 313.

³⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 321.

³⁶พุทธทาสภิกขุ, "สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา" ใน ธัมมิกสังคมนิยม, หน้า 56.

เมื่อท่านพุทธทาสพิจารณาถึงประชาธิปไตยเสรีนิยม ท่านวิพากษ์วิจารณ์ว่า ประชาธิปไตยเสรีนิยมนั้น เปิดโอกาสให้คนทั่วไปตามอำนาจของกิเลสได้มาก โดยไม่สามารถควบคุมได้ ท่านได้ให้ทัศนะว่า.-

ประชาธิปไตยเสรีนิยม ก็เปิดเสรีเต็มที่ แล้วไม่ได้จำกัดความไว้ชัดเจนว่าเสรีอย่างไร แล้วกิเลสของคนมันก็ฉวยโอกาสที่จะเสรีไปตามอำนาจของกิเลส พอมีอำนาจอยู่ในมือแล้ว กิเลสมันก็เข้าสวมรอยที่จะใช้เสรีภาพตามอำนาจของกิเลส แม้อุกมคคิจะวางไว้สวยงามทางปรัชญา แต่การปฏิบัติมัน ก็เป็นไปไม่ได้ ปรัชญาไม่มีกำลังพอที่จะต้านทานกิเลสได้³⁷

การปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีสภาผู้แทนราษฎร เป็นตัวแทนของประชาชนนั้น ท่านพุทธทาสได้อ้างพุทธภาษิตที่ว่า "ที่ใดไม่ใช่ที่ประชุมของสัตว์นรก ที่นั่นไม่ใช่สภา" ทั้งนี้สภาจึงต้องเป็นที่ประชุมของสัตว์นรก คือคนที่ไม่เห็นแก่ตัวเอง เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ และเป็นผู้ที่มีความสงบนสันติ ภาพของสภาที่ท่านพุทธทาสเห็นและเข้าใจคือ เป็นที่ประชุมของผู้ที่เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว เต็มไปด้วยความวุ่นวาย เห็นแก่ประโยชน์ตนและพรรคของตนเป็นสำคัญ

4. สังคมนิยมมาร์กซิสต์ (คอมมิวนิสต์) ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสได้พิจารณาสังคมนิยมมาร์กซิสต์ว่าเป็นระบบการเมืองที่ไม่มีธรรมะ แม้ท่านจะเห็นว่าเป็นระบบที่มุ่งประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมก็ตาม แต่ความที่ระบบสังคมนิยมมาร์กซิสต์ เกิดมาจากการบีบบังคับของสภาพการณ์อันเลวร้ายที่ก่อการกบฏล้มระบบทุนนิยม เพื่อชิงเอาประโยชน์ให้มากตกอยู่กับชนชั้นกรรมาชีพ จึงทำให้ระบบสังคมนิยมมาร์กซิสต์นี้เป็นระบบสังคมนิยมที่ไม่สมบูรณ์³⁸ ซึ่งท่านพุทธทาสเรียกว่าเป็น "ลัทธิขอไปที" เป็น "สังคมนิยมที่ประกอบอยู่ด้วยความอาฆาต จองเวร โกรธแค้น น้อยเนื้อต่ำใจ ใช้กิเลสเข้าใส่กัน"³⁹ นั่นคือระบบสังคมนิยมที่มีอยู่ในปัจจุบัน ยังไม่เหมาะจะเป็นระบบการเมือง

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

³⁸ ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์, "ท่านพุทธทาสกับขบวนการสังคมนิยม" ใน พุทธทาสกับคนรุ่นใหม่: เมื่อคนหนุ่มสาวถามถึงรากของความเป็นไทย. หน้า 65.

³⁹ พุทธทาสภิกขุ, "สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้" ใน ขัณมิกสังคมนิยม, หน้า 112-113.

ที่ทำให้มนุษยทั้งปวงอย่างแท้จริง แลทำให้ประโยชน์ของพวกเขาชนชั้นกรมาชัมากกว่า
คั้งที่ท่านพุทธทาสกล่าวว่ " . . . ระบบสังคมนิยมที่กำลังเหืออยู่ในโลกนี้ มันเป็นสั้ว
สัจจากินเวศ ความโง่ความหลง ไปคิกไปคั้นไปจคอยู่ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ทำให้ปัญหาเกิดมา
ทำให้ระส่ำระสายในโลก"⁴⁰

อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบระบบประชาธิปไตยในปัจจุบันแล้ว
ท่านพุทธทาสเห็นว่าระบบสังคมนิยมที่เป็นอยู่ยังคั้วระบบประชาธิปไตย เพราะว่ "ระบบ
สังคมนิยมมันมีหลักเกณฑ์ในตัวมันเองที่จะไม่ปล่อยให้ใครทำอะไรตามใจคั้ว มีอไครยาวสาว
คั้วสาวเอา หรืออะไรท่านองนั้น; แต่มีการควบคุมจักคั้วไว้ว่า จะค้องเห็นแก่ประโยชน์ส่วน
รวม . . ." คั้งนั้นแม้ว่าจะนำมาใช้กับคนที่ไม่มีศีลธรรม ระบบการเมืองแบบสังคมนิยมมาร์กซิสต์
ยัง " . . . ปลอดภัยคั้วระบบประชาธิปไตย คือไม่ยอมให้ทุกคนทำอะไรคั้วตามใจ ตามกิเลส
ของคั้ว ค้องเห็นแก่ผู้อื่นคั้ว"⁴¹

เมื่อคั้วพิจารณาถึงข้อวิจารณ์ของท่านพุทธทาสค้องทั้งระบบการเมืองประชา
ธิปไตย และสังคมนิยมมาร์กซิสต์ (คอมมิวนิสต์) ไปแล้ว จะเห็นคั้วว่า ท่านพุทธทาสมีคั้ว
สนับสนุนระบบการเมืองหนึ่งระบบการเมืองใด โดยท่านมองว่ระบบการเมืองที่มีอยู่ใน
ปัจจุบันชคชรรวมคั้วกับ จึงเป็นระบบที่มีปัญหาและข้อบกพร่อง การที่จะแก้ปัญหาค้อง
ค้องทั้งของระบบการเมืองจะค้องใช้ธรรม หรือธรรมะมาประยุกต์ใช้ในระบบการเมือง
คั้งที่จะคั้วพิจารณาในหัวข้อค้องไป

แนวทางการนำธรรมะมาแก้ปัญหาค้องระบบการเมือง

ท่านพุทธทาสคั้วเสนอแนวทางการนำธรรมะมาแก้ปัญหาระบบการเมือง โดยท่าน
เน้นว่การแก้ปัญหาค้องอาศัยนักการเมือง ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาททางการเมือง นักการเมือง
ในคั้วค้องของท่านพุทธทาสหมายถึงบุคคลทุกคนในสังคม เนื่องจากทุกคนค้องเกี่ยวข้องกับ
การเมืองไม่วาค้องโดยตรงหรือทางอ้อมก็ตาม ท่านพุทธทาสมีความเห็นว่ นักการเมืองที่คั้ว
ควรมีลักษณะคั้งนี้.-

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

⁴¹ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, หน้า 237.

1. นักการเมืองต้องมีความเป็นมนุษยบุคคล คือเป็นผู้ที่คนอื่นสามารถเคารพกราบไหว้บูชาได้ นักการเมืองต้องมีการเสียสละอย่างโพธิสัตว์ คือไม่เห็นแก่ตัว ตามอุดมคติของโพธิสัตว์ที่มีว่า แม้นมนุษย์เพียงคนเดียวที่ยังไม่หลุดพ้นวัฏฏสงสาร โพธิสัตว์ก็ยังไม่ไปสู่นิพพาน

2. นักการเมืองต้องฝากชีวิตจิตใจไว้กับพระเจ้า เป็นคนของพระเจ้า ความหมายของ "พระเจ้า" ในทัศนะของท่านพุทธทาส คือ พระเจ้าในความหมายของกฎธรรมชาติดูแลคุ้มครองและจัดทุกสิ่งภายในโลก มีให้พระเจ้าในฐานะที่เป็นตัวบุคคล หรือบุคคลาธิษฐาน นักการเมืองต้องทำตามกฎของธรรมชาติ ต้องมีความไม่เห็นแก่ตัว และทำงานเพื่อประโยชน์ของสังคมให้อยู่กันโดยผาสุก

3. นักการเมืองต้องมีความเกลี้ยกล่อม คือ เป็นสัตว์นุรุษ มีการสวามนตร์ปลงสังขารทุกวันว่า "เราทั้งหลายมีความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ ความเจ็บ ความตาย ไปได้"

4. นักการเมืองจะต้องจัดการเมืองของตน ให้ประกอบด้วยธรรม กล่าวคือต้องจัดให้ระบบการเมืองเป็นไปเพื่อความสุขของหมู่ชน โดยยึดหลักที่ว่า "สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น" และจัดให้มีระบบการศึกษาที่ถูกต้อง เป็นการศึกษาเพื่อทำลายสัญชาตญาณอย่างสัตว์ (Education for subduing animal instinct)

จากการที่ท่านพุทธทาสได้พิจารณาการเมืองในฐานะเป็นวิธีการ ทำให้ท่านเห็นว่าระบบการเมืองที่มีอยู่ในโลกปัจจุบันเป็นส่วนใหญ่ คือ ประชาธิปไตยและสังคมนิยมมาร์กซิสต์ ยังไม่มีระบบการเมืองใดที่จะดำเนินการไปเพื่อจูงใจมุ่งหมายในการแก้ปัญหาของสังคมมนุษย์โดยแท้จริงเลย จากจุดนี้ทำให้ท่านพุทธทาสคิดและเสนอระบบการเมืองและรูปแบบการปกครองที่ท่านคิดว่าดีที่สุด ท่านพุทธทาสมีความเห็นว่าระบบการเมืองจะเป็นระบบใดก็ได้ ถ้าประกอบไปด้วยธรรม สังคมนิยม หรือราชาธิปไตยก็ตาม ดังที่ท่านได้ให้ทัศนะว่า -

ระบบเผด็จการก็ได้ ราชาธิปไตยก็ยิ่งดี เพราะว่ามันไม่คลานงุ่มง่ามหรือยื้อแย่งกันอยู่อย่างเดียวกัน; แต่ถ้าไม่ประกอบด้วยธรรมแล้วมันใช้ไม่ได้ทั้งนั้นแหละ. เผด็จการหรือวาระราชาธิปไตย ประชาธิปไตย สังคมนิยม กระทั่งคอมมิวนิสต์ หรืออะไรก็สุดแท้; นี้เรา

ทุกไป ทั้งที่เรายังไม่รู้จักเขาโดยแท้จริง แต่เรากล้าพูดได้ว่า ถ้าไม่ประกอบอยู่ด้วย
 ธรรม ไม่มีธรรม ไม่มีธรรมะเจืออยู่ในนั้นแล้ว มันไม่มีทางที่จะสำเร็จประโยชน์ได้⁴²

ธรรมะที่ใช้ในการแก้ปัญหาข้อบกพร่องของระบบการเมือง คือ ธรรมะที่เป็นหลัก
 ปฏิบัติสำหรับมนุษย์ที่จะช่วยเหลือมนุษย์ให้มีความสุข ธรรมะที่จะใช้สำหรับระบบการเมือง
 ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงหลักการต่าง ๆ ซึ่งอ้างกันมากในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ
 หลักการสันติภาพ เสรีภาพ สมภาพ และภราดรภาพ โดยท่านได้ให้คำอธิบายว่า.-

- สันติภาพ หมายถึง ความมีสันติ ความสงบ ทั้งแก่สันติภาพขั้นต้นที่สุด จนกระทั่ง
 ถึงขั้นสุดท้าย คือ นิพพาน เป็นสันติภาพที่สุกความหลักพุทธศาสนา
- เสรีภาพ ตรงกันกับคำว่า "ถึงวิมุक्तिหลุดพ้นไปจากการครอบงำของกิเลส"
- สมภาพ เป็นหลักธรรมที่ว่าทุกคนเป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่เจ็บตาย ต้องมีหน้าที่ที่
 จะต้องต่อสู้เพื่อให้หลุดรอดจากความทุกข์ และมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่น
- ภราดรภาพ ความเป็นพี่น้องกันโดยธรรม⁴³

ท่านพุทธทาสได้ให้ทัศนะว่าระบบการเมืองถ้าประกอบด้วยธรรมะแล้ว ไม่ว่าจะระบบ
 ไหนก็จะมีธรรมะทั้ง 4 ประการดังที่กล่าวข้างต้นนี้

กล่าวโดยสรุปแล้ว ท่านพุทธทาสเห็นว่า การแก้ปัญหาของระบบการเมืองจะต้อง
 แก่ที่ตัวนักการเมือง นักการเมืองจะต้องมีธรรมะ และต้องจัดระบบการเมืองให้ถูกต้อง ให้
 เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ คือ เพื่อความผาสุกของคนจำนวนมาก สำหรับระบบการเมือง
 ที่ถูกต้องนั้น เนื่องจากในช่วงที่ท่านพุทธทาสได้แสดงความคิดออกมานั้น เป็นช่วงที่แนวความคิด
 สังคมนิยมมาร์กซิสต์เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันโดยทั่วไป ท่านพุทธทาสเห็นถึงความบกพร่องของ
 สังคมนิยมมาร์กซิสต์ ท่านจึงเสนอแนวทางระบบการเมืองแบบ "ขั้มมิกสังคมนิยม" หรือสังคมนิยม
 นิยมที่ประกอบไปด้วยธรรมะ เป็นทางออกสำหรับระบบการเมืองของโลก โดยมีจุดมุ่งหมาย
 ให้เกิดความสงบสุข และสันติภาพขึ้นในสังคมและโลก ซึ่งรายละเอียดของเรื่องนี้จะได้
 นำมาพิจารณาในบทความต่อไป

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 315.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 317.

การเมืองของพระเจ้า: การเมืองคามภฏของธรรมชาติ

ท่านพุทธทาสกล่าวถึง "พระเจ้า" ในความหมายของภฏของธรรมชาติ พระเจ้าเป็นผู้สร้าง ผู้ควบคุม ผู้ทำลายทุกสิ่งทุกอย่างภายในโลก ภฏของธรรมชาตินั้น คือธรรมในความหมายที่ 2 หรือสังขาร ซึ่งท่านพุทธทาสเห็นว่าไค้แก่ ฏอติทัปปัจจยทา (หลักที่ว่าทุกสิ่งย่อมเกิดและดับไป ด้วยกระแสแห่งเหตุและปัจจัย เป็นคั้นว่า กระบวนการของการเกิดความทุกข์ ซึ่งมักเรียกกันว่า "ปฏิจฺจสมุปบาท" ความทุกข์นั้นมีจุดเริ่มต้นที่อวิชชา (ความไม่รู้) อวิชชาก่อให้เกิดสังขาร-ความคิดปรุงแต่ง สังขารก่อให้เกิดกัณฺณวณฺณ วณฺณวณฺณก่อให้เกิดนามรูป สรรพสิ่งไหลไปตามกระแสแห่งเหตุและปัจจัย นามรูปก่อให้เกิดสฬายคณะ (อายคณะหัง 6) สฬายคณะก่อให้เกิดผัสสะ ผัสสะก่อให้เกิดเวทนา เวทนาก่อให้เกิดตัณหา และสืบเนื่องต่อไปถึงอุปาทาน-ภพ-ชาติ และที่สุดของกระบวนการคือความทุกข์ กิ่งที่ท่านพุทธทาสไค้แข็งแรงว่า กระบวนการแห่งปฏิจฺจสมุปบาทนั้นสามารถที่จะครบวงจรหังหมกเพียงชั่วระยะเวลาเท่าสายฟ้าแลบเท่านั้น ฏอติทัปปัจจยทา และปฏิจฺจสมุปบาทนี้ มีชื่อเรียกเต็มว่า "อติทัปปัจจยทา ปฏิจฺจสมุปบาท")

ท่านพุทธทาสเห็นว่า พุทธศาสนาก็มีหลักคำสอนที่ว่าพระเจ้าเช่นเดียวกัน แต่เรามีไค้เรียกว่าพระเจ้าในหัตคณะของบุคคลเหมือนกับศาสนาอื่น ๆ พุทธศาสนานั้นเรียกพระเจ้าในนามของภฏของธรรมชาติ ผู้สร้าง ผู้ควบคุม และทำลายสรรพสิ่งภายในโลก ท่านพุทธทาสเห็นว่าสรรพสิ่งภายในโลกนั้นอยู่ภายใต้การควบคุมของภฏของธรรมชาติ ซึ่งเป็นธรรมในความหมายที่ 2 กังนั้นสิ่งไค้ที่ไม่ปฏิบัติหรือกระทำไปคามภฏของธรรมชาติ สิ่งนั้นย่อมเป็นผลเสียหรือเกิดหายนภัยคามมา

เมื่อท่านพุทธทาสพิจารณาการเมืองของโลกปัจจุบัน ท่านมองว่าการเมืองในโลกปัจจุบันยังไม่มีที่ไค้หรือระบบไค้ที่เป็นไปอย่างสอดคล้องกับภฏของธรรมชาติ (ซึ่งท่านให้แนวทางไว้ว่า ต้องเป็นไปเพื่อให้สังคมและโลกเกิดความสงบสุข และสันติภาพ) ท่านพุทธทาสจึงใช้คำพูดที่กระตุ่นเร้าความสนใจแก่ผู้ฟังโดยกล่าวว่า "พระเจ้าคือยอดสุขของนักการเมือง"⁴⁴

44 เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

ท่านพุทธทาสเรียกร้องขอให้ทุกคนมาเป็น "นักการเมืองของพระเจ้า"⁴⁵คือการจกโลกให้ สอดคล้องกับกฎของพระเจ้า หรือกฎธรรมชาตินั่นเอง

แนวความคิดเรื่อง "ศีลธรรม" เป็นอีกความคิดหนึ่งที่ท่านพุทธทาสได้เผยแพร่ สู่มวลชนในวงกว้าง ด้วยคำขวัญที่ว่า "ศีลธรรมไม่กลับมา โลกาจะวินาศ" คำว่า "ศีลธรรม" ในทัศนะของท่านพุทธทาสนั้น ในแง่หนึ่งศีลธรรม คือชื่ออีกชื่อหนึ่งของธรรม มีความหมายเช่นเดียวกับธรรมนั่นเอง แต่ในอีกแง่มุมหนึ่ง โดยเฉพาะเมื่อได้พิจารณาความหมายของคำว่า "ศีล" นั้นหมายถึง "ภาวะแห่งความปกติ" ศีลธรรมในทัศนะของท่านพุทธทาสจึงมิได้หมายถึง ศีล 5 ศีล 8 หรือศีล 227 เท่านั้น แต่ยังหมายถึง ภาวะปกติสำหรับสรรพสิ่งอีกด้วย ดังนั้น ภาวะแห่งศีลธรรมจึงมีความจำเป็นที่สุดที่นักการเมืองทั้งหลายจะต้องจัดหรือปฏิบัติให้เกิดมีขึ้น ในเรื่องของศีลธรรม ท่านพุทธทาสได้ยกตัวอย่างว่า ในสภาพธรรมชาติ สิ่งต่าง ๆ นั้นมีภาวะ แห่งความเป็นปกติอยู่แล้ว แม้กระทั่งก้อนหิน ต้นไม้ ต่างก็มีภาวะแห่งความเป็นปกติของมัน อยู่ เช่นเดียวกัน มนุษย์ก็มีภาวะแห่งความเป็นปกติของมันอยู่เช่นเดียวกัน แต่สิ่งที่มาทำลาย ภาวะแห่งความเป็นปกติก็คือกิเลส ความเห็นแก่ตัว ท่านพุทธทาสมองว่ามนุษย์เข้าสู่ยุคแห่ง การล่มหล่นในวัฏฏนิมิตนำไปสู่วินาศการของโลกในที่สุด

ตามความคิดของท่านพุทธทาสการเมืองจึงต้องอยู่ในระบบศีลธรรม คือภาวะ แห่งความเป็นปกติ เป็นไปอย่างสอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ นักการเมืองซึ่งหมายถึง คนทุกคนจะต้องไม่เห็นแก่ตัว มีความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ถือเพื่อนมนุษย์ เป็น เสมือนเพื่อนผู้ร่วมเกิดแก่เจ็บตาย เราจึงสามารถเรียกการเมืองตามทัศนะของท่านพุทธทาส ได้ว่าเป็น "การเมืองระบอบจิตวิญญาณ"⁴⁶

บุคคลที่พึงปรารถนาและสังคมที่พึงปรารถนาในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

ในหัวข้อสุดท้ายของบทนี้ จะพิจารณาถึงทัศนะของท่านพุทธทาสต่อบุคคลและสังคม ที่พึงปรารถนา เพื่อประกอบการพิจารณากระบวนการเมืองอุดมคติของท่านในบทต่อไป ท่าน

⁴⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 197.

⁴⁶โคแนลล์ เค.สแควเรอร์ และ เสรี พงศ์พิศ, ท่านพุทธทาสในทัศนะของนักวิชาการ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2525), หน้า 26.

พุทธทาสเห็นว่าบุคคลแต่ละคนนั้นเป็นพื้นฐานของสังคม สังคมจะดีได้หรือมีความสุขได้ อยู่ที่บุคคลแต่ละคนต้องดีและมีความสุขเสียก่อน บุคคลที่พึงปรารถนาในความดีของท่าน พุทธทาส มีคุณสมบัติโดยสรุปดังนี้ คือ⁴⁷

1. มีการศึกษาดี เป็นการศึกษาที่สามารถเอาชนะสัญชาตญาณอย่างสัจๆ การศึกษาที่ถูกต้องสร้างความเป็นสุภาพบุรุษ สอนให้คนไม่เห็นแก่ตัว มีความเสียสละต่อส่วนรวม และเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบ
2. มีสุขภาพอนามัยดี สุขภาพอนามัยที่ดีจะต้องทั้งร่างกาย ทางจิต และทางวิญญาณ โดยเฉพาะสุขภาพอนามัยทางวิญญาณ จะต้องปราศจากกิเลสรวมถวน ปราศจากความเห็นผิดที่บดบังปัญญา (มิจฉาทิฏฐิ) การมีสุขภาพที่ดีจะทำให้แก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง
3. มีครอบครัวดี ครอบครัวที่ดีเป็นครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ที่ถูกต้องในทิศทั้ง 6 คือ พ่อแม่กับลูก สามีกับภรรยา นายกับบ่าว เพื่อนกับเพื่อน และสมณพราหมณ์กับปุถุชนเรือน ครอบครัวที่ดีจะเป็นรากฐานและสร้างหลักเกณฑ์ในสังคมวงกว้างขึ้น
4. มีระบบเศรษฐกิจที่ดี คือ มีระบบการบริโภคสิ่งต่าง ๆ อย่างพอเหมาะพอคิไม่ขาดแคลน เจียดส่วนเกินที่ตนมี เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น
5. มีการทำหน้าที่อย่างถูกต้อง ได้แก่ การทำงานอย่างมีความสุข สนุกกับการทำงาน ทำหน้าที่ของตนด้วยความเข้าใจ หวังเพื่อช่วยให้ตนมีชีวิตที่รอกอยู่ได้ (หน้าที่อย่างโลกียะ) และเพื่อให้พ้นจากความทุกข์ข้าย้าย (หน้าที่อย่างโลกุตระ)
6. มีความไม่เห็นแก่ตัว ต้องเจริญเมตตา คือ การรักผู้อื่น นอกจากจะช่วยตัวเองให้รอดแล้ว ยังต้องมีจิตใจระลึกถึงผู้อื่นด้วยความเข้าใจเห็นใจ และพยายามช่วยคลายความเมตกากรุณา
7. มีศีลธรรม การกระทำต่าง ๆ ทั้งกาย วาจา ใจ ต้องมีภาวะแห่งความเป็นปกติของความเป็นมนุษย์
8. มีสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นที่ถูกต้อง นำไปสู่การแก้ปัญหาต่าง ๆ อย่างถูกต้อง
9. มีชีวิตเย็น คือ ชีวิตที่มีความสงบ ความพอใจในตัวเอง

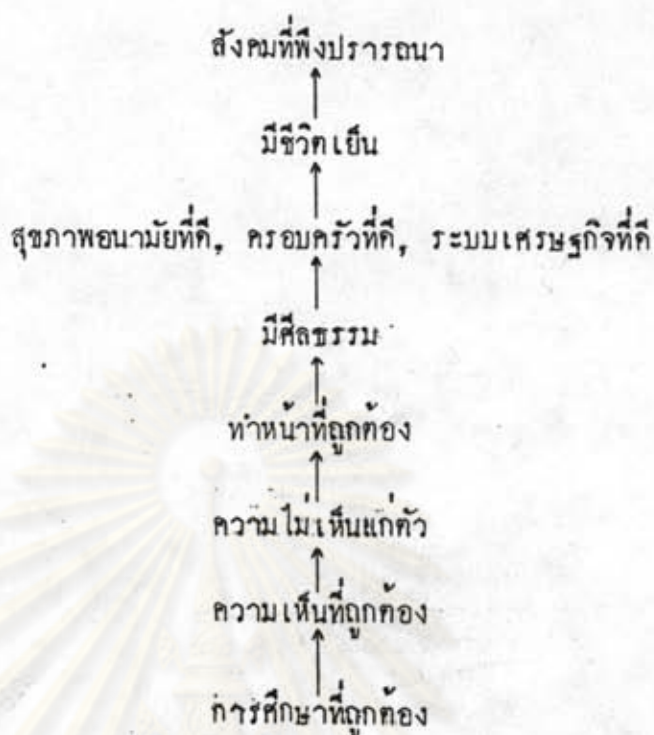
⁴⁷ พระภุชงค์ เมฆงกูโร และคณะ, การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532), หน้า 9-11.

สำหรับสังคมที่พึงปรารถนา ท่านพุทธทาสได้ให้ความเห็นไว้ว่ามีลักษณะ ดังนี้⁴⁸

1. ต้องมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง เป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของธรรมะ สอดคล้องและเกื้อกูลกันตามธรรมชาติ เคารพชีวิตและมีความเมตตาเกื้อกูลกัน
2. ต้องมีระบบประสานประโยชน์ที่ถูกต้อง ให้คนที่ต่างกันสามารถอยู่ร่วมกันได้ เช่น คนมั่งมีกับคนยากจน เจ้าของทุนกับเจ้าของแรงงาน นายจ้างกับลูกจ้าง โดยไม่แบ่งเป็น ผักฝ่ายและทำลายกันจนเหลืออยู่ฝ่ายเดียว
3. ต้องมีระบบการเมืองที่ถูกต้อง คือ สามารถทำให้อยู่กันได้อย่างผาสุก โดยไม่ต้องใช้อาชญา
4. ต้องมีระบบการปกครองที่ถูกต้อง คือ เป็นขั้มมิถิประชาธิปไตย (ประชาธิปไตย ที่ประกอบไปด้วยธรรม กล่าวคือพลเมืองมีธรรมกำกับ)
5. ต้องมีระบบศีลธรรม ศาสนา และวัฒนธรรมที่ถูกต้อง สามารถอำนวยประโยชน์ ะนินไปเพื่อสันติภาพ
6. ต้องมีการศึกษาที่ถูกต้อง การศึกษาที่ถูกต้องจะสร้างความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และมีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่อยู่แวดล้อม
7. ต้องมีระบบนิเวศวิทยาที่ถูกต้อง ท่านพุทธทาสเสนอว่าควรจัดให้อยู่กันเป็น หมู่บ้านเล็ก ๆ ไม่ควรอยู่กันเป็นมหานคร เพราะการเป็นมหานคร ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ อย่างมากมาย ทั้งปัญหาค่านสิ่งแวดล้อม และสุขภาพอนามัย

ท่านพุทธทาสได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างมาก เนื่องจากท่านพิจารณา ว่าการศึกษาในปัจจุบัน เป็นไปเพื่อส่งเสริมความฉลาดโดยไม่สอนให้ควบคุมความฉลาด ทำให้ คนฉลาดนั้นนำความฉลาดของตนไปใช้เพื่อเอาเปรียบผู้อื่น การศึกษาที่ถูกต้องจะทำให้เกิด สัมมาทิฐิ-ความเห็นที่ถูกต้อง และจะนำไปสู่ความถูกต้องต่าง ๆ ตามมาอีกมากมาย เราอาจ พิจารณามูลค่าและสังคมที่พึงปรารถนาในทัศนะของท่านพุทธทาสได้ตามแผนภาพ ดังนี้

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11-12.

(หมายเหตุ: แผนภาพนี้สรุปจากการศึกษาของผู้วิจัย เพื่อเป็นการบรรยายความสัมพันธ์ของบุคคลที่พึงปรารถนาและสังคมที่พึงปรารถนา ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุให้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม, ตามความคิดของท่านพุทธทาสแล้ว สิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ สังคมที่พึงปรารถนาย่อมเกิดขึ้นมาจากบุคคลที่พึงปรารถนา บุคคลที่พึงปรารถนาย่อมเกิดจากการศึกษาที่ถูกต้องเป็นสิ่งแรก การศึกษาที่ถูกต้องย่อมเกิดขึ้นได้ในสังคมที่พึงปรารถนาเท่านั้น แสดงให้เห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันอย่างเนื่องเป็นเหตุเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน จะขาดชั้นก่อนใดชั้นก่อนหนึ่ง หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งมิได้).

ในขณะนี้เราได้พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างธรรมะกับการเมือง ความหมายของธรรมะ ความหมายของการเมือง ปณฺฑิตาและข้อบกพร่องของระบบการเมืองต่าง ๆ ในปัจจุบัน แนวทางการนำธรรมะมาแก้ปณฺฑิตา ระบบการเมือง การเมืองตามกฎธรรมชาติ และบุคคลและสังคมที่พึงปรารถนาในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ ในบทต่อไป จะเป็นการศึกษาระบบการเมืองแบบ "ธัมมิกสังคมนิยม" อันเป็นอุดมคติของระบบการเมืองในทัศนะท่านพุทธทาส